

ЕЛЬДОРАДО

Ще в юні дні
В ясній броні
Відважний вершник радо
У спеку й сніг
Шукав доріг
В країну Ельдорадо.

Ідуть літа,
І гіркота
Бере над серцем владу, —
Пройма відчай,
О, де ж той край —
Щасливе Ельдорадо?

Ось Вічна Тінь
На мертву рінь,
На край дороги пада.
Її пита, —
“Де ж золота
Країна Ельдорадо?”

“Пройди Долинами Імли,
На чорні гір громади
Здіймися ти,
Щоби знайти
Країну Ельдорадо”.

Переклад А. Онишка

АМЕРИКАНСЬКИЙ КЛАСИК ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДАЧІ

Свого часу відбулася повчальна перекладознавча полеміка. У передмові до “Другого відлуння” Григорія Кочура (1991 р.) чи не найвдумливіший наш перекладознавець Марина Новикова приділила декілька пасажів перекладові “Крука” Едгара Аллана По: “Крук” показує нам, що може й чого не може професійно бездоганний перекладач, маючи справу з автором, якому він не вірить. Може виплести такий самий витончений візерунок рим, заколисати вірш такими ж повторами і паралелізмами. Може відшукати майже неможливий еквівалент зловісному крикові Крука: “Nevermore” — “Не вернуть”, та не може найголовнішого: повірити самому й переконати читача в серйозності того, що відбувається. Тонка симуляція трагізму в першотворі викликає в Кочура не менш тонку симуляцію співпереживання, а відтак — і симуляцію стилю...

В Едгара По стилем керує не зрозуміле й визначене, а плинне й невловиме. Кожна кочурівська подробиця відповідає оригіналу. Та інформаційна вартість цих деталей для По, звичайно, нічого не важить. Так: грудень, ніч, гра світлотіні, книга, Ленора — це лише контури подій. Подія ж — передчуття і втілення жаху, “видіння гробового”.

Жах неможливо описати, його треба нав'язи. Тому тут важливі не так слова, як ритм — заколисуючий, заокруглений, безвихідний: період вміщено в магичні кола рим, а розвиток думки посправжньому так і не відбувається. Зате першорядного значення набуває незвичайність мови. Звук керує змістом”.

Сам Григорій Порфірович у відповіді на анкету збірника “Теорія і практика перекладу” (ч. 18, 1992) зізнався: “Я маю належну пошану до його (По. — *М. С.*) прославленого “Крука”, проте не належу до надто запальних його почитувачів — надто це раціоналізований твір, у ньому є чимало театральності. ... Отже, я переклав “Крука” з міркувань престижу,— це ж таки ганьба, що в українській літературі є тільки один переклад, та і той застарілий. (Тоді, коли Гр. Кочур переклав 1949 року в інтинському таборі “Крука” Едгара По, він знав про існування тільки давнього перекладу П. Грабовського. — *М. С.*) Але існує одна стаття, в якій дослідниця, віддавши належне точності мого перекладу, зауважує, що зроблений

він без захоплення, надто холоднокровно. То я роблю тепер здогади — чи написала б так дослідниця, якби я сам не розповів їй про своє ставлення до оригіналу й про мотиви, що спонукали мене взятися за цей переклад”.

Наводжу цю полеміку для того, аби читач іще раз пересвідчився — наскільки складно перекладати знаменитого автора “Крука”. Переклад може бути бездоганим з формального погляду — а, проте, йому чогось та й бракуватиме. І, хоча це той рідкісний випадок, коли я не можу погодитися з оцінкою шановної Марини Олексіївни Новикової (“Крукові” Кочура повною мірою властива та незвичайність мови й магічний ритм, уміщений у заколисувальні кола рим),— а, проте, головні вимоги, поставлені нею до перекладачів Едгара Аллана По, безумовно, слухні.

Навряд чи є сенс докладно переказувати тут біографію славетного американського поета — на цю тему існує величезна кількість літератури. (Згадаю лише монографію Ю. Ковальова “Едгар Аллан По”,— Ленінград, “Художественная литература”, 1984, — де подано доволі докладний огляд багатьох західних джерел.)

Едгар По народився 19 січня 1809 року в Бостоні, штат Масачусетс. Його дід Девід По був генералом під час війни за визволення північноамериканських колоній з-під влади Англії. Проте батьки поета стояли на значно нижчому, за тодішніми мірками, суспільному щаблі — вони були мандрівними акторами, а до всього рано померли, лишивши маленького Едгара сиротою.

Хлопчика всиновив бездітний містер Аллан, багатий торговець тютюном з Річмонда. З 1815-го по 1820 рр. Аллан жив в Англії, і, напевно, саме тут могли запасти в його душу перші нотки похмурої “готичності”, такі відмінні від тональності прагматичних пісень молодой Америки.

Після повернення до Штатів і закінчення річмондської школи майбутній поет вступив до Університету Вірджинії. Тут він поєднував бездоганне знання латини зі звичкою не сплачувати картярські борги,— відтак вітчим змушений був забрати його додому.

На 1827 рік припадає літературний дебют По. Проте, видана накладом у сорок примірників книжечка “Тамерлан та інші вірші” має сьогодні славу насамперед бібліографічного раритету. У 1829–1931 роках поет навчається в елітарній військовій академії Вест Пойнт, куди він вступив за наполяганням містера Аллана. Едгар успішно вивчав точні дисципліни, насамперед математику —

а, проте, настільки недбало ставився до військової муштри, що дуже швидко його було відраховано.

Відтоді поет провадив життя типового представника богеми. Це дуже швидко призвело до розриву з містером Алланом — і до втрати тієї матеріальної підтримки, що на неї По міг розраховувати. Доводиться жити з несталих літературних та редакторських гонорарів.

Реальна постова біографія обросла ще за його життя численними легендами — від міфічної поїздки до Росії до непробудних запобігів та нервових зривів (ця обставина мала, очевидно, реальне біографічне підґрунтя, хоч і була сильно перебільшена майбутніми біографами-недоброзичливцями). А який вдячний ґрунт для легенд дали заручини й одруження з кузиною Вірджінією (в день весілля 1836 року їй виповнилося лише п'ятнадцять)!

Чи не єдиною достеменно відомою біографією письменника є біографія його творів. У 1833 році він дебютує як прозаїк (“Манускрипт, знайдений у пляшці”). Повна збірка новел По містить і памфлети (як от написане 1849 року оповідання “Ділова людина”), і певні прообрази модних сьогодні “горор” та “фентезі” (“Падіння дому Ашерів” — де в давньому, похмурому замкові під час страшної бурі умирає від страху, побачивши сестру, що підвелася з домовини у кривавому савані, останній нащадок роду Ашерів Родерік), і навіть наукову фантастику. Пригодницький “Золотий жук” передував багатьом пізнішим сюжетам Стівенсона, а як майстер детективу Едгар Аллан По кількома вправними штрихами дав практично все те, що згодом Конан Дойл розвинув у знаменитих оповіданнях про Шерлока Холмса, а Честертон — в історіях про патера Брауна.

Поетична спадщина По (нагадуємо — свою творчість він починав з віршів) доволі незначна за обсягом, її вистачить на одну невеличку книжку. А проте вже півтора століття вона вабить до себе читачів таємничою нез'ясованістю. Крім того, По належать декілька, без перебільшення, хрестоматійних віршів (“Крук”, “Аннабель Лі”, “Ельдорадо”, “Дзвони”), без яких годі уявити собі антологію американської поезії.

Постове життя було дуже коротким. Оплакавши 1847 року померлу зовсім юною Вірджінію, Едгар сам умирає від запалення мозку 8 жовтня 1849 року на шпитальній койці в Балтиморі. Проте його проза й вірші живуть досі, привертаючи щоразу більшу увагу дослідників, які намагаються знайти в них початки чи не всіх подальших літературних течій і напрямків.

Українською мовою По чи не першим взявся перекладати Павло Грабовський (очевидно, не без впливу “моди на По” в середовищі тодішніх російських декадентів). Проте, ці зроблені не з оригіналу переспіви мають сьогодні здебільшого історичне значення. Григорію Кочуру, крім віртуозного “Крука”, належить ще один переклад з По, яким він не був до кінця задоволений. Справа в тому, що вірш “Ельдорадо” був перекладений для видавництва “Музична Україна” як текст романсу, написаного на слова російського перекладу Бальмонта (далекого від необхідної сквіритміки). Тож український перекладач мусив у цьому випадку відтворювати мелодику не англійського оригіналу, а російського перекладу (про що він нерідко оповідав ледь вибачливим тоном).

Крім Григорія Кочура, “Крука” українською перекладали також Св. Гординський та А. Онишко. Сам Григорій Порфирівич мріяв зібрати колись усі українські переклади цього вірша й видати їх однією книжкою, як це зробили, скажімо, чехи.

Максим Стріха

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

TAMERLANE

Kind solace in a dying hour!
Such, father, is not (now) my theme —
I will not madly deem that power
Of Earth may shrive me of the sin
Unearthly pride hath revell'd in —
I have no time to dote or dream:
You call it hope — that fire of fire!
It is but agony of desire:
If I *can* hope — Oh God! I can —
Its fount is holier — more divine —
I would not call thee fool, old man,
But such is not a gift of thine.

Know thou the secret of a spirit
Bow'd from its wild pride into shame.
O yearning heart! I did inherit
Thy withering portion with the fame,
The sering glory which hath shone
Amid the Jewels of my throne,
Halo of Hell! and with a pain
Not Hell shall make me fear again —
O craving heart, for the lost flowers
And sunshine of my summer hours!
The undying voice of that dead time,
With its interminable chime,
Rings, in the spirit of a spell
Upon the emptiness — a knell.

I have not always been as now:
The fever'd diadem on my brow
I claim'd and won usurpingly —
Hath not the same fierce heirdom given
Rome to the Cæsar — this to me?
The heritage of a kingly mind,
And a proud spirit which hath striven
Triumphantly with human kind.

ТАМЕРЛАН

Солодка в смертний час розрада!
Ні, отче, мова не про те...
Чи хтось на світі має владу
Здійняти із рамен моїх
Гордині неземної гріх? —
Та й часу обмаль на пусте.
Мій спалах, кажеш, — сподівання?
А він — усіх бажань конання.
Якби надія лиш... о Боже...
Мій пал святіший, далебі...
Тебе немудрим звать негоже,
Та все ж цей дар не по тобі.

Узнай же таємницю духу,
Гординю, що зійшла на дим,
Усю марноту слави й скруху
Я серцем пережив своїм.
Від сяєва мого престолу
Всі очі опускали долу —
Пекельний німб! Але мені
Тортури пекла не страшні...
Вернути б серцю тільки квіт
І сонця літнього зеніт!
Безсмертний голос тих часів
Дзвенить і досі, як дзвенів,
Віщуючи загин і тлін,
Уже мов похоронний дзвін.

Мій трон ніхто мені не дав —
Вінець жаданий здобував
Я кров'ю й кривдою в борні...
Та все ж сузір'я доручили
Рим — Цезарю, вінець — мені, —
Здобуток царського ума,
І духу гордого, і сили,
Якій скоряється юрма.

On mountain soil I first drew life:
 The mists of the Taglay have shed
 Nightly their dews upon my head,
And, I believe, the winged strife
And tumult of the headlong air
Have nestled in my very hair.

So late from Heaven — that dew — it fell
 ('Mid dreams of an unholy night)
Upon me with the touch of Hell,
 While the red flashing of the light
From clouds that hung, like banners, o'er,
 Appeared to my half-closing eye
 The pageantry of monarchy,
And the deep trumpet-thunder's roar
Came hurriedly upon me, telling
 Of human battle, where my voice,
My own voice, silly child! — was swelling
 (O! how my spirit would rejoice,
And leap within me at the cry)
The battle-cry of Victory!

The rain came down upon my head
 Unshelter'd — and the heavy wind
 Rendered me mad and deaf and blind.
It was but man, I thought, who shed
 Laurels upon me: and the rush —
The torrent of the chilly air
Gurgled within my ear the crush
 Of empires — with the captive's prayer —
The hum of suitors — and the tone
Of flattery 'round a sovereign's throne.

My passions, from that hapless hour,
 Usurp'd a tyranny which men
Have deem'd, since I have reach'd to power,
 My innate nature — be it so:
 But, father, there liv'd one who, then,
Then — in my boyhood — when their fire